

Bachelorthesis pedagogische wetenschappen

Scholieren en gezinnen 2013

Het verschil tussen een ouderlijke scheiding met en zonder conflicten en probleemgedrag
van adolescenten

Universiteit Utrecht

Marloes den Brok, F120880

Marije Kroon, F120553

Marloes Meulman, F112914

Marlin Schröder, 3930602

Begeleider: Danique van den Hanenberg

Datum: 15 juni 2013

Abstract

Background. A parental divorce can have major consequences for the well-being of adolescents. There are many studies that investigate these consequences, but few of these look specifically at the consequences for adolescents in divorced families with conflicts. **Purpose.** The purpose of this study was to investigate the differences between both parental divorces that involve and that do not involve conflicts between parents. Attention was paid to the differences in how adolescents function in four problem areas, such as anxiety, aggression, depression and delinquency. These numbers have been corrected with regard to the gender. **Method.** In this research participated 377 Dutch adolescents, who are between 12 and 16 years old and in secondary education. The research has used the questionnaire "Scholieren en Gezinnen, 2013". This questionnaire measures students' judgements about divorce situation, parents behavior, emotions and their own functioning. **Results.** The results show that adolescents who have encountered conflictual divorce situations reported significantly more anxiety, depression and aggression than adolescents who did not encounter such situations. However, there was no difference found between the two groups of adolescents in reporting delinquency. **Discussion.** In order to limit the increase in aggression, depression and anxiety, schools could apply interventions. Future research could investigate how these interventions could be applied and what is needed in order to realize these interventions.

Keywords: parental divorce, conflictual, anxiety, depression, aggression, delinquency

De relatie tussen conflictueuze ouderlijke scheiding en internaliserend en externaliserend probleemgedrag van adolescenten

Het scheidingspercentage in Nederland is toegenomen van 24,0% in 1980 naar 36,5% (CBS, 2012a). Vanwege deze enorme stijging, is onderzoek naar het functioneren van adolescenten in gescheiden gezinnen van groot belang. Naast ouderlijke scheiding, is bekend dat ouderlijke conflicten een negatieve invloed hebben op het functioneren van adolescenten (Afifi & Schrodt, 2003; Forehand, Biggar, & Kotchick, 1998; Spruijt & Kormos, 2010). Dit onderzoek heeft als doel de gevolgen van ouderlijke conflicten binnen scheidingssituaties te onderzoeken, zodat voorlichting en preventie verbeterd kunnen worden. In dit onderzoek zal het verschil onderzocht worden tussen conflictueuze en niet-conflictueuze ouderlijke scheidingen in externaliserend en internaliserend probleemgedrag van adolescenten. Externaliserend probleemgedrag wordt gezien als gedrag dat op anderen gericht wordt en is in dit onderzoek onderverdeeld in agressief en delinquent gedrag (Kim, Conger, Elder, & Lorenz, 2003). Internaliserend probleemgedrag wordt daarentegen gezien als gedrag dat op de persoon zelf gericht is en wordt in dit onderzoek onderverdeeld in angstige en depressieve gevoelens (Kim et al., 2003).

Een echtscheiding van ouders zorgt voor een verstoring in de gezinssamenstelling. Deze verstoring kan gezien worden als een mogelijk traumatische gebeurtenis in het leven van alle gezinsleden en in het bijzonder voor adolescenten (Carlson & Corcoran, 2001). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat adolescenten van gescheiden ouders een verhoogd risico hebben op internaliserende en externaliserende problemen en gedragingen, in vergelijking met intacte gezinnen (Harland, Reijneveld, Brugman, Verloove-Vanhorick, & Verhulst, 2002; Hetherington, 1993; Liu et al., 2000). De internaliserende probleemgedragingen die op kunnen treden bij adolescenten van gescheiden ouders zijn; een negatiever zelfbeeld, een minder goed psychologisch aanpassingsvermogen en adolescenten zijn minder vaardig op cognitief en sociaal gebied (Amato & Keith, 1991; Barrett & Turner, 2006; Hamama & Ronen-Shenhav, 2012; Krohn, Hall, & Lizotte, 2009; Long, Forehand, Fauber, & Brody, 1987; Shaw, Winslow, & Flanagan, 1999). Tevens zijn adolescenten van gescheiden ouders minder hecht met hun ouders en voelen ze zich gevangen tussen hun ouders (Afifi & Schrodt, 2003). Ook kan er externaliserend gedrag vertoond worden, bijvoorbeeld agressie, oppositioneel gedrag of delinquentie. Externaliserend gedrag is één van de grootste problemen die ontstaan bij adolescenten na een scheiding (Amato & Keith, 1991). De effecten van een scheiding blijven zichtbaar tot in de volwassenheid (Krohn et al., 2009). Door een ouderlijke scheiding wordt de ontwikkeling van een adolescent belemmerd, wat zorgt voor problemen op de lange termijn. (Amato & Keith, 1991; Dunlop, Burns, & Birmingham, 2001; Spruijt & Kormos, 2010). Een ouderlijke scheiding hangt dus negatief samen met het functioneren van adolescenten.

Naast ouderlijke scheiding, is er ook een relatie tussen ouderlijke conflicten en een verminderd functioneren van adolescenten (Forehand, Neighbors, Devine, & Armistead, 1994). Hoe vaker ouderlijke conflicten voorkomen en hoe groter de intensiteit van deze conflicten, hoe groter de negatieve invloed op het functioneren van adolescenten (Forehand et al., 1994; Long et al., 1987; Morrison & Coiro, 1999). Problemen bij adolescenten blijken daarnaast toe te nemen, wanneer ouderlijke conflicten zich in het bijzijn van een adolescent afspelen (David, Steele, Forehand, & Armistead, 1996). Deze vorm van conflicten wordt ook wel openlijke conflicten genoemd (Grych, Raynor, & Fosco, 2004). Een verschijnsel dat op kan treden wanneer sprake is van openlijke ouderlijke conflicten, is triangulatie. Dit is een situatie waarin een adolescent gedwongen wordt om de kant van één van de ouders te kiezen (Grych et al., 2004). Zowel internaliserende als externaliserende problemen nemen toe wanneer sprake is van triangulatie (Gagne, Drapeau, Melancon, Saint-Jacques, & Lepine, 2007; Grych et al., 2004). Wanneer ouders gescheiden zijn en conflicten vertonen, wordt dit een conflictueuze ouderlijke scheiding genoemd. Uit eerder onderzoek blijkt dat conflictueuze ouderlijke scheidingen meer probleem- en risicogedrag bij adolescenten tot gevolg hebben, dan niet-conflictueuze ouderlijke scheidingen (Burt & Barnes, 2008; Barrett & Turner, 2006; Hanson, 1999; Pavlat, 2005). Dit komt, doordat ouderlijke conflicten vijandige gedachten, negatieve emotionaliteit en stress bij adolescenten oproepen, welke kunnen leiden tot internaliserende en externaliserende problemen (Davies, Sturge-Apple, Cicchetti, & Cummings, 2007). Wanneer ouders na de scheiding conflicten vertonen, is de invloed hiervan groter, dan wanneer ouders voor of tijdens de scheiding conflicten vertonen (Pavlat, 2005). Geconcludeerd kan worden dat ouderlijke conflicten samenhangen met een verminderd functioneren van adolescenten uit gescheiden gezinnen.

In dit onderzoek wordt gekeken naar het functioneren van adolescenten op vier probleemgebieden. Ten eerste is gekeken naar angst. Onder angst worden gevoelens verstaan als extreme bezorgdheid over gebeurtenissen in het verleden of de toekomst, extreme bezorgdheid over sociale en academische prestaties en overmatige behoefte aan geruststelling (Crawford, Cohen, Midlarsky, & Brook, 2001). Adolescenten van gescheiden ouders ervaren meer angst, dan adolescenten uit intacte gezinnen (Forehand, Armistead, & David, 1997; Forehand et al., 1998; Spence, Najman, Bor, O'Callaghan, & Williams, 2002; Størksen, Røysamb, Moum, & Tambs, 2005). De reactie van een adolescent op een ouderlijke scheiding wordt geassocieerd met de coping stijlen die een adolescent gebruikt (Farber, Felner, & Primavera, 1985). Hoe iemand met stressvolle situaties omgaat, noemt men coping. Adolescenten die in alledaagse situaties de neiging hebben om de schuld of kritiek op zichzelf te betrekken, zijn angstiger na een ouderlijke scheiding, dan adolescenten die de schuld of kritiek op anderen vestigen. Tevens ervaren

adolescenten die de ernst van een ouderlijke scheiding proberen te minimaliseren, of zelfs ontkennen, meer angst dan adolescenten die aanvaarden dat een ouderlijke scheiding moeilijk is (Farber et al., 1985). Hoe een adolescent omgaat met een ouderlijke scheiding hangt samen met de mate van angst die een adolescent ervaart. Daarnaast blijkt dat adolescenten die te maken hebben met een conflictueuze ouderlijke scheiding meer angst ervaren, in vergelijking met adolescenten die te maken hebben met een niet-conflictueuze ouderlijke scheiding (Doyle & Markiewicz, 2005; Faber et al., 1985; Morrison & Coiro, 1999). Wanneer er sprake is van triangulatie, zal een adolescent meer angst ervaren (Grych et al., 2004). De angstige gevoelens van een adolescent nemen eveneens toe wanneer het ouderlijke conflict zich in het bijzijn van een adolescent afspeelt. Ook het gevoel dat de ruzie de schuld is van de adolescent, kan angstige gevoelens veroorzaken (David et al., 1996). Ouderlijke conflicten en ouderlijke scheiding hangen dus samen met de angstige gevoelens die een adolescent ervaart.

Vervolgens wordt er gekeken naar depressie. Onder depressie worden gevoelens van somberheid, lusteloosheid en verlies van interesse en genot verstaan (Wicks-Nelson & Israel, 2009). Het ervaren van een ouderlijke scheiding kan leiden tot een toename van depressieve gevoelens bij adolescenten (Huurte, Junkkari, & Aro, 2006; Pelkonen, Marttunen, & Aro, 2003; Voursora, Verdeli, Warner, Wickramaratne, & Baily, 2012). Hierin spelen schuldgevoelens en verantwoordelijkheidsgevoelens vaak een rol. De adolescent verwijt zichzelf de oorzaak of de schuldige voor de scheiding te zijn, of niet genoeg te hebben gedaan om de scheiding te voorkomen. Deze gevoelens en gedachten kunnen leiden tot een negatieve stemming en uiteindelijk tot depressieve gevoelens (Luyten, Vanmechelen, & Hebbrecht, 2011). Naast ouderlijke scheiding, kunnen ook ouderlijke conflicten leiden tot een verhoogd risico op depressieve gevoelens (Bradford, Vaughn, & Barber, 2008; Harold, Fincham, Osborne, & Conger, 1997; Kawashima, Maeshiro, Sugawara, Sakai, & Ito, 2008; Papp, 2012). Hoe heftiger de ouderlijke conflicten zijn, hoe groter het risico op depressieve gevoelens is (Kawashima et al., 2008; Papp, 2012). Daarnaast wordt het risico verhoogd wanneer een adolescent denkt dat hij zelf de oorzaak van het conflict is en wanneer deze zichzelf de schuld hiervan geeft (Dadds, Atkinson, Turner, Blums, & Lendich, 1999; Grych, Fincham, Jouriles, & McDonald, 2000). Geconcludeerd kan worden dat ouderlijke conflicten en het ervaren van een ouderlijke scheiding afzonderlijk van elkaar tot een hoger risico op depressieve gevoelens leiden bij adolescenten.

Ook wordt er gekeken naar agressie. Agressie bestaat uit gedrag, vijandige gedachten en emoties. Agressief gedrag kan het veroorzaken van letsel bij een ander persoon met het doel diegene pijn te doen inhouden. Er kan ook sprake zijn van verbale agressie, als uiting van afwijzing of intimidatie. Vijandige gedachten komen op wanneer een persoon gevoelens van vijandigheid of onrechtvaardigheid heeft. Emoties zijn boze

reacties op frustratie, uitlokking en angst (Buss & Perry, 1992). Agressie hangt samen met ouderlijke scheiding. Uit onderzoek blijkt dat adolescenten uit gescheiden gezinnen meer agressief gedrag vertonen, dan adolescenten uit intacte gezinnen (Hamama & Ronen-Shenhav, 2012). Andere onderzoeken ondersteunen deze conclusie (Grych & Fincham, 1992; Simons, Lin, Gordon, Conger, & Lorenz, 1999). Agressie hangt niet alleen samen met scheiding, maar ook met ouderlijke conflicten (Marcus, Lindahl, & Malik, 2001). Uit het onderzoek 'Scholieren en Gezinnen 2010' blijkt dat er een sterke samenhang is tussen ouderlijke conflicten en agressief gedrag bij adolescenten (Spruijt & Kormos, 2010). Hoe meer ouderlijke conflicten adolescenten meemaken, hoe meer agressie adolescenten vertonen (Forehand et al., 1994). Een verklaring voor dit verband zou kunnen zijn dat de ouders in hun conflicten verbale en/of fysieke agressie laten zien. Hierdoor leren de adolescenten indirect dat ruzie een gepaste manier is om met meningsverschillen om te gaan, waardoor agressie bij de adolescent kan toenemen (Amato & Rezac, 1994). Ouderlijke scheiding en conflicten kunnen dus beide samenhangen met agressief gedrag bij adolescenten.

Als laatste wordt delinquentie onderzocht. Dit wordt gezien als alle gedragingen die door de wet strafbaar zijn gesteld en dus de mogelijkheid van een boete of een andere straf tot gevolg hebben, bijvoorbeeld drugsmisbruik, grensoverschrijdend gedrag en criminaliteit (Boendermaker & Ince, 2008). Deze delinquente gedragingen zullen worden onderzocht in dit onderzoek. Adolescenten uit gescheiden gezinnen vertonen meer delinquent gedrag, dan adolescenten uit intacte gezinnen (Burt & Barnes, 2008). Het ervaren van een ouderlijke scheiding kan gezien worden als een consequente voorspeller van delinquentie (Amato, 2000; Burt & Barnes, 2008; Harland, et al., 2002). Naast ouderlijke scheiding hebben ouderlijke conflicten ook een invloed op het ontstaan van delinquent gedrag. Veel studies hebben aangetoond dat ouderlijke conflicten kunnen worden geassocieerd met delinquent gedrag bij adolescenten (Barrett & Turner, 2006; Burt & Barnes, 2008; McArdle, et al., 2002; Spruijt & Kormos, 2010). Bekend is dat jongeren een groter risico op delinquentie hebben als hun ouders zelf problemen hebben. Ouders met problemen zijn namelijk minder beschikbaar en minder sensitief en kunnen daarom minder goed reageren op het gedrag van hun kind. Ook wisselingen van opvoeders en het meemaken van ingrijpende gebeurtenissen zijn risicofactoren (Van der Laan & Blom, 2006). Adolescenten die een scheiding meemaken of ouderlijke conflicten ervaren, hebben veel te maken met deze risicofactoren en lopen daarom eerder de kans om delinquentie te ontwikkelen. Concluderend kan gezegd worden dat een ouderlijke scheiding en ouderlijke conflicten samen kunnen hangen met delinquent gedrag bij adolescenten.

Jongens en meisjes gaan verschillend om met een ouderlijke scheiding en ouderlijke conflicten. Problemen na een ouderlijke scheiding zijn bij meisjes vaak

internaliserend en bij jongens vaak externaliserend van aard (Amato & Keith, 1991; Jaspers et al., 2012; Malone et al., 2004). Zo ervaren meisjes meer angstige en depressieve gevoelens na een ouderlijke scheiding (Crawford et al., 2001; Ge, Nutsuaki, & Conger, 2006; Hankin et al., 1998; Størksen et al., 2005). Daarentegen vertonen jongens meer grensoverschrijdend gedrag, waaronder delinquentie, in vergelijking met meisjes (Amato & Keith, 1991). Ook gebruiken jongens meer fysieke en verbale agressie dan meisjes (Archer, 2004). Jongens en meisjes reageren dus verschillend op een ouderlijke scheiding en ouderlijke conflicten. In dit onderzoek wordt gecorrigeerd voor sekse, zodat alleen het verschil tussen conflictueuze en niet-conflictueuze ouderlijke scheidingen onderzocht wordt.

Uit bovenstaande literatuur blijkt dat ouderlijke scheidingen en ouderlijke conflicten een negatieve samenhang hebben met de ontwikkeling van adolescenten. Er is echter weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen conflictueuze ouderlijke scheidingen en internaliserende en externaliserende problemen van adolescenten. In deze studie wordt daarom onderzocht wat het verschil is in functioneren van adolescenten uit een conflictueuze en niet-conflictueuze ouderlijke scheiding in internaliserend en externaliserend probleemgedrag, gecorrigeerd voor sekse. Er wordt onderzoek gedaan naar het verschil in angst, depressie, delinquentie en agressie, gerapporteerd door adolescenten. Op basis van de literatuur wordt verwacht dat adolescenten die een conflictueuze ouderlijke scheiding meemaken, meer angst, depressie, agressie en delinquentie rapporteren, dan adolescenten die een ouderlijke scheiding zonder conflicten meemaken.

Methode

Procedure

Een cross-sectioneel onderzoek is uitgevoerd om te onderzoeken wat het verschil is tussen adolescenten uit conflictueuze en niet-conflictueuze scheidingssituaties in angst, depressie, agressie en delinquentie. Op verschillende middelbare scholen in Nederland is de vragenlijst 'Scholieren en Gezinnen 2013' afgenomen bij leerlingen uit de eerste drie leerjaren. Deze scholen zijn benaderd door middel van brieven en telefonisch contact met leidinggevenden. Een gemakssteekproef is gebruikt, wat betekent dat de vragenlijsten zijn afgenomen op elke eerste school die toestemming gaf. Ouders werden geïnformeerd middels een brief met daarin informatie over het onderzoek. In deze brief bevond zich tevens een strookje met voor ouders de mogelijkheid om deelname van hun kind aan het onderzoek te weigeren. Op deze manier berustte deelname op vrijwillige basis. Alvorens de afname van de vragenlijst startte, werd door studenten het doel van het onderzoek verteld. Daarnaast werd verteld dat de gegevens anoniem en vertrouwelijk verwerkt worden en dat zowel ouders als leerkrachten de ingevulde vragenlijsten nooit te zien

krijgen. Dit in het kader van de ethische verantwoording van het onderzoek. De afname van een vragenlijst duurde gemiddeld 30 minuten per persoon.

Participanten

In totaal hebben 2414 participanten deelgenomen aan het onderzoek. Voor dit onderzoek zijn alleen de participanten van gescheiden ouders geselecteerd ($n = 442$). In totaal hadden 46 personen missende waarden op de variabele sekse of meer dan 20% missende waarden op de items van de variabelen ouderlijke conflicten, agressie, delinquentie, depressie of angst. Hierdoor werden uiteindelijk 377 participanten meegenomen. Hierin werd onderscheid gemaakt tussen 109 (28.9%) adolescenten uit conflictueuze ouderlijke scheidingssituaties en 268 (71.1%) adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Het ging hierbij om participanten in de leeftijd van 12 t/m 16 jaar met een gemiddelde leeftijd van 13.74 jaar ($SD = 1.02$). Het aantal meisjes was 197 (52.3%) en het aantal jongens was 180 (47.7%). Het opleidingsniveau van de participanten varieerde van VMBO tot VWO. Het ging hierbij om 9 (2.4%) participanten met VMBO - beroeps niveau, 118 (31.3%) met VMBO – theoretisch niveau, 72 (19.1%) met HAVO niveau, 117 (31,0%) met VWO of Gymnasium niveau en 53 (14.1%) met een ander opleidingsniveau.

Instrumenten

In dit deelonderzoek is gebruik gemaakt van verschillende instrumenten/vragenlijsten om de diverse probleemgedragingen te meten. Eveneens is de aanwezigheid van conflicten bij een scheiding gemeten.

Angst. Onder angst werd de aanwezigheid van angstige gevoelens verstaan. Het ging hierbij om gevoelens van bezorgdheid, overmatige behoefte aan geruststelling en somatische klachten (Crawford, Cohen, Midlarsky, & Brook, 2001). Dit construct werd gemeten met de 'Strenght and Difficulties Questionnaire' (Goodman, Meltzer, & Bailey, 2003). Voor dit onderzoek zijn vijf van de 25 items gebruikt. Een voorbeeldvraag is: "Ik ben voor heel veel dingen bang, ik ben snel angstig". De antwoordmogelijkheden varieerden van 'niet waar' tot 'waar'. Van deze items is, voorafgaand aan de analyse, een schaalscore geconstrueerd door de gemiddelde score op de items te berekenen. Een hoge schaalscore stond gelijk aan het rapporteren van veel angst, een lage score aan het rapporteren van weinig angst. De betrouwbaarheidscoëfficiënt voor dit instrument, Cronbach's alpha, is .71 en staat gelijk aan een goede betrouwbaarheid (Field, 2009). Deze betrouwbaarheid komt overeen met eerder onderzoek (Goodman et al., 2003).

Depressie. Onder depressie werd de aanwezigheid van depressieve gevoelens verstaan. Dit zijn gevoelens van somberheid, lusteloosheid en verlies van interesse en genot (Wicks-Nelson & Israel, 2009). Voor het meten van depressie is gebruik gemaakt van de verkorte versie van de 'Children's Depression Inventory' (Craighead, Smucker, Craighead, & Ilardi, 1998). In dit onderzoek zijn 10 van de 27 items opgenomen. Een

voorbeelditem is: "Ik maak me vaak zorgen over allerlei dingen". De vijf antwoordcategorieën liepen van 'helemaal niet waar' tot 'erg waar'. Van de 10 items is, voorafgaand aan de analyse, een schaalscore geconstrueerd door de gemiddelde score op de items te berekenen. Hierbij geldt dat een hoge schaalscore gelijk stond aan het rapporteren van veel depressie en een lage score aan het rapporteren van weinig depressie. De betrouwbaarheid van dit instrument is goed, het heeft een Cronbach's alpha van .90 (Field, 2009). Deze betrouwbaarheid komt overeen met eerder onderzoek (Saylor, Finch, Spirito, & Bennett, 1984).

Agressie. Agressie ging over de reactie van adolescenten als ze boos of kwaad zijn op iemand. In dit onderzoek werd vooral agressief gedrag onderzocht (Buss & Perry, 1992). Dit werd gemeten met de verkorte versie van 'The Direct and Indirect Aggression Scales' (Björkqvist, Lagerspetz, & Osterman, 1992). In het huidige onderzoek zijn 11 van de 23 items opgenomen. Voorbeeld items zijn: "Ik scheld de ander uit" of "Ik ga slaan of schoppen". De vier antwoordcategorieën varieerden van 'nooit' tot 'heel vaak'. Van deze items is, voorafgaand aan de analyse, een schaalscore gemaakt door de gemiddelde score op de items te berekenen. Hoe hoger de score, hoe meer agressie de adolescenten rapporteerden. De Cronbach's alpha van dit instrument is .83 en wordt beoordeeld als een goede betrouwbaarheid (Field, 2009). Deze betrouwbaarheid komt overeen met eerder onderzoek (Österman, et al., 1998).

Delinquent gedrag. Delinquent gedrag is al het gedrag dat door de wet strafbaar is gesteld en (Boendermaker & Ince, 2008). Dit construct werd gemeten met de 'Vragenlijst Criminaliteit' van Baerveldt, Van Rossem en Vermande (2003). De adolescenten moesten aangeven welke van de genoemde gedragingen ze de afgelopen 12 maanden wel eens gedaan hadden, bijvoorbeeld "een fiets gestolen" of "drugs gebruikt". De antwoorden konden gegeven worden op een vierpuntsschaal, van 'nooit' tot '4 of meer keer'. Voor dit onderzoek zijn 15 van de 23 items opgenomen, waarvan schaalscores zijn geconstrueerd door het berekenen van de gemiddelde score van de items. Een hoge schaalscore stond hierbij gelijk aan het rapporteren van veel delinquent gedrag en een lage schaalscore aan het rapporteren van weinig delinquent gedrag. De betrouwbaarheid van dit instrument is goed, Cronbach's alpha is .85 (Field, 2009). Deze betrouwbaarheid komt overeen met eerder onderzoek (Baerveldt et al., 2003).

Ouderlijke conflicten. Om dit te meten werd gekeken naar de ernst en intensiteit van ouderlijke conflicten. Dit werd gemeten met 'The Children's Perception of Interparental Conflict Scale' (Grych, Seid, & Fincham, 1992). Er is gebruik gemaakt van een verkorte versie, vijf van de 51 items zijn in dit onderzoek opgenomen. Een voorbeeldvraag is: "Hoe vaak maken je vader en moeder - voor zover je weet - ruzie over geld?". De vijf antwoordmogelijkheden varieerden van 'nooit' tot 'voortdurend'. Van deze vijf items is, voorafgaand aan de analyse, een schaalscore geconstrueerd door de

gemiddelde score van de items te berekenen. Een hoge schaalscore betekende het rapporteren van veel ouderlijke conflicten, een lage score het rapporteren van weinig ouderlijke conflicten. De Cronbach's alpha is .86 en dit staat gelijk aan een goede betrouwbaarheid (Field, 2009). Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek (Cummings, Davies, & Simpson, 1994). Voor dit construct twee groepen gecreëerd: adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties en adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Om de twee groepen te creëren voor de variabele scheidingssituatie, is gekozen voor een cut-off score van 3.0. Participanten met een score van 1.0 tot en met 2.9 vallen in de groep niet-conflictueuze ouderlijke scheidingen en participanten met een score van 3.0 tot en met 5.0 vallen in de groep conflictueuze ouderlijke scheiding.

Statistische analyses

De beschrijvende statistieken zijn opgevraagd om de gegevens van de steekproef weer te geven. In dit onderzoek is een Multivariate Analyse van Covarianties (MANCOVA) uitgevoerd. In de analyse werd gecorrigeerd voor sekse, door het opnemen van sekse als covariaat. Met het uitvoeren van een MANCOVA werd tevens de kans op een type I fout verkleind. Gekeken werd of er een multivariate hoofdeffect is van scheidingssituatie. Daarna is gekeken naar de diverse probleemgedragingen afzonderlijk, met univariate hoofdeffecten. De verwachting was dat deze hoofdeffecten aanwezig zijn en dat er dus een verschil gevonden zou worden tussen adolescenten uit conflictueuze en niet-conflictueuze scheidingssituaties in het rapporteren van angst, depressie, agressie en delinquentie. De verwachting was dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties significant meer probleemgedragingen zouden rapporteren dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties.

Resultaten

De beschrijvende statistieken van de concepten angst, depressie, agressie en delinquentie, gesplitst voor sekse en scheidingssituatie, zijn weergegeven in Tabel 1. Scheidingssituatie is onderverdeeld in conflictueuze en niet-conflictueuze scheidingen.

Voor de uitvoering van de MANCOVA, is nagegaan of aan de assumpties werd voldaan. De assumpties homoscedasticiteit, homogeniteit van de covarianties, multicollineariteit en een normaal verdeling van de probleemgedragingen, zijn hierbij geschonden. De steekproef is echter groot genoeg om een MANCOVA uit te voeren. Daarnaast is gekeken naar de invloed van de covariaat sekse. Sekse blijkt een significante invloed te hebben op de probleemgedragingen, $Wilk's\ Lambda = .82, F(4, 369) = 20.90, p < .001, \eta^2 = .19$. Negentien procent van de variantie in scores op de probleemgedragingen kan verklaard worden door sekse, dit is een groot effect (Field, 2009). Er was dus een significant verschil tussen jongens en meisjes in het rapporteren van de probleemgedragingen, waardoor sekse kon worden meegenomen als covariaat.

Verwacht werd dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer

probleemgedrag zouden rapporteren dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Uit de analyse blijkt dat er sprake was van een significant verschil, $Wilk's\ Lambda = .94$, $F(4, 370) = 5.87$, $p < .001$, $\eta^2 = .06$. Dit is in overeenstemming met de verwachting. Er bestond dus een significant verschil in het ervaren van de probleemgedragingen tussen adolescenten uit de verschillende scheidingssituaties. Hierbij werd 6% van de variantie in scores op de probleemgedragingen verklaard door scheidingssituaties, dit is een klein effect (Field, 2009). Op basis van dit significante verschil zijn analyses uitgevoerd op univariaat niveau om te onderzoeken wat het verschil is tussen adolescenten uit de scheidingssituaties, in de afzonderlijke probleemgedragingen.

Angst. De verwachting was dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer angst zouden rapporteren dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Een significant verschil werd gevonden, $F(1, 373) = 8.55$, $p = .004$, $\eta^2 = .02$. Dit resultaat is in overeenstemming met de verwachting. Twee procent van de variantie in scores op de variabele angst werd verklaard door scheidingssituaties, dit is een klein effect (Field, 2009). Om de richting van het gevonden verschil te beoordelen, is gebruik gemaakt van het verschil in gecorrigeerde gemiddelden. Hieruit blijkt dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer angst rapporteerden, dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties ($\Delta M = 0.14$, $p = .004$).

Depressie. De verwachting was dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer depressie zouden rapporteren dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Een significant resultaat werd gevonden, $F(1, 373) = 20.82$, $p < .001$, $\eta^2 = .05$. Dit is in overeenstemming met de verwachting. Vijf procent van de variantie in scores op de variabele depressie kon worden verklaard door scheidingssituaties, wat gelijk staat aan een klein effect (Field, 2009). Uit de gecorrigeerde gemiddelden blijkt dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer depressie rapporteerden, dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties ($\Delta M = 0.39$, $p < .001$).

Agressie. De verwachting was dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties eveneens meer agressie zouden rapporteren dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Een significant verschil werd gevonden, $F(1, 373) = 5.87$, $p = .016$, $\eta^2 = .02$. Dit resultaat is in overeenstemming met de verwachting. Twee procent van de variantie in scores op agressie kan verklaard worden door scheidingssituaties. Dit staat gelijk aan een klein effect (Field, 2009). Bij adolescenten uit conflictueuze scheidingssituatie was sprake van een hoger gemiddelde op agressie, dan bij adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituatie ($\Delta M = 0.12$, $p = .016$). Dit betekent dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer agressie rapporteerden dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties.

Delinquentie. Ook hier werd verwacht dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer delinquentie zouden rapporteren dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Het gevonden resultaat is niet significant, $F(1, 373) = 2.28, p = .132, \eta^2 = .01$. Dit is niet in overeenstemming met de verwachting. Wanneer gekeken wordt naar de gecorrigeerde gemiddelden, kan geconcludeerd worden dat wel een klein verschil in delinquentie gevonden is ($\Delta M = 0.05, p = .132$). Dit verschil is echter niet groot genoeg, waardoor er geen significant verschil bestaat in het rapporteren van delinquentie in de twee scheidingssituaties.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken van de concepten angst, depressie, agressie en delinquentie, per scheidingssituaties en sekse.

Concept	Sekse	Scheidingssituatie					
		Conflictueus			Niet-conflictueus		
		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Angst	Jongens	44	1.53	0.42	136	1.43	0.41
	Meisjes	65	1.91	0.49	132	1.72	0.46
	Totaal	109	1.76	0.50	268	1.58	0.46
Depressie	Jongens	44	2.32	0.79	136	1.98	0.68
	Meisjes	65	2.76	0.85	132	3.33	0.79
	Totaal	109	2.58	0.85	268	2.15	0.76
Agressie	Jongens	43	1.79	0.55	136	1.59	0.40
	Meisjes	65	1.50	0.45	132	1.45	0.38
	Totaal	108	1.62	0.51	268	1.52	0.39
Delinquentie	Jongens	44	1.32	0.40	136	1.25	0.39
	Meisjes	65	1.10	0.20	132	1.06	0.16
	Totaal	109	1.19	0.31	268	1.16	0.31

Conclusie en discussie

In deze studie is onderzocht wat het verschil in functioneren is tussen adolescenten uit conflictueuze en niet-conflictueuze scheidingssituaties. Vier probleemgedragingen werden onderzocht, namelijk angst, depressie, agressie en delinquentie. Hierbij is gecorrigeerd voor sekse, omdat uit onderzoek blijkt dat er een verschil is tussen jongens en meisjes in het uiten van de diverse probleemgedragingen (Amato & Keith, 1991; Archer, 2004; Crawford et al., 2001; Ge et al., 2006). Het doel van dit onderzoek was het in kaart brengen van het verschil in functioneren van adolescenten in conflictueuze en niet conflictueuze scheidingssituaties. Een kanttekening hierbij is dat ook in de niet-conflictueuze scheidingsgroep conflicten voor kunnen komen, maar in mindere mate. Gekozen is namelijk voor het creëren van twee groepen, door middel van een cut-off score bij de antwoordmogelijkheid 'zelden'. Dit betekent dat er eigenlijk gekeken wordt naar de mate van ouderlijke conflicten, in plaats van naar de aan- of afwezigheid van ouderlijke conflicten.

Verwacht werd dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer probleemgedrag rapporteerden, dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Uit eerder onderzoek blijkt dat wanneer de conflicten zich in het bijzijn van de adolescent afspelen, er meer angst wordt vertoond (David et al., 1996). Daarnaast blijkt dat hoe heftiger de conflicten, hoe meer agressie, delinquentie en depressie er wordt vertoond (Barrett & Turner, 2006; Forehand et al., 1994; Kawashima et al., 2008). De verwachting voor de toename van agressie, depressie en angst wordt ondersteund door de gevonden resultaten van dit onderzoek. Voor delinquentie werd geen verschil gevonden. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat in ons onderzoek meer participanten op HAVO/VWO niveau zijn onderzocht en delinquentie meer voorkomt bij lagere opleidingsniveaus, zoals het VMBO (Carroll, Gordon, Haynes, & Houghton, 2013). Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de leeftijds categorie te breed is. Uit onderzoek blijkt namelijk dat delinquentie het meest voorkomt bij adolescenten in de leeftijd van 14 tot 17 jaar (Van der Laan, Blom, & Verburg, 2011). In ons onderzoek worden tevens adolescenten in de leeftijd van 12 en 13 jaar meegenomen, wat ervoor gezorgd kan hebben dat de scores in delinquentie lager zijn. Een laatste verklaring zou kunnen zijn dat er sociaal wenselijke antwoorden gegeven werden, door de gevoeligheid van het onderwerp (Ross & Mirowsky, 1984). Ook kunnen er sociaal wenselijke antwoorden gegeven zijn doordat in dit onderzoek gebruik is gemaakt van een meerpuntsschaal. Uit onderzoek blijkt namelijk dat bij het gebruik van een meerpuntsschaal meer kans is op sociaal wenselijke antwoorden, dan wanneer gebruik wordt gemaakt van een tweepuntsschaal (Kluger, Reilly, & Russell, 1991).

Dit onderzoek heeft sterke punten en beperkingen. Een sterk punt van dit onderzoek is dat de steekproef groot genoeg is om betrouwbare conclusies te trekken,

die gelden voor de onderzochte groep. Een ander sterk punt is dat de gebruikte constructen uit de vragenlijst een goede betrouwbaarheid hebben. Een derde sterk punt is dat dit onderzoek relevant is voor de maatschappij. Er is namelijk weinig onderzoek gedaan naar het functioneren van adolescenten in relatie met conflicten binnen ouderlijke scheidingen. Doordat in dit onderzoek significante resultaten gevonden zijn voor deze relatie, is vervolgonderzoek relevant. Ook kunnen voorlichting, preventie en interventie meer gericht worden op de internaliserende en externaliserende gevolgen voor adolescenten. Twee beperkingen kunnen invloed hebben op de generaliseerbaarheid van dit onderzoek. Allereerst volgen de meeste participanten onderwijs op HAVO of VWO niveau. Dit zou verklaard kunnen worden doordat in dit onderzoek gebruik is gemaakt van een gemakssteekproef. Hierdoor hebben de meeste studenten hun eigen middelbare school benaderd, waar in veel gevallen onderwijs op HAVO en/of VWO niveau gegeven wordt. De verhouding in schoolniveau is om die reden niet gelijk verdeeld. Daarnaast hebben de meeste participanten een Nederlandse afkomst. Dit kan verklaard worden doordat allochtone participanten vaker onderwijs op VMBO niveau volgen, dan onderwijs op HAVO of VWO niveau (CBS, 2012b). Ook zijn er beperkingen die invloed kunnen hebben op de betrouwbaarheid van dit onderzoek. Ten eerste zijn de vragenlijsten afgenomen in de klas, waardoor participanten elkaar mogelijk beïnvloed hebben bij het invullen van de vragenlijst. Dit zou de resultaten van dit onderzoek beïnvloed kunnen hebben. Ten tweede is de vragenlijst een zelfrapportage, wat betekent dat de antwoorden subjectief kunnen zijn (Robinson & Clore, 2002). Ten slotte kunnen er sociaal wenselijke antwoorden gegeven zijn, door de gevoeligheid van het onderwerp (Ross & Mirowsky, 1984). Ondanks de beperkingen kan geconcludeerd worden dat sprake is van een sterk onderzoek. De sterke punten van het onderzoek wegen relatief zwaar en de bevindingen van dit onderzoek zijn bruikbaar in de praktijk. Met dit onderzoek zouden voorlichting, preventie en interventie namelijk meer gericht kunnen worden op de bijkomende internaliserende en externaliserende problemen, die adolescenten kunnen ontwikkelen als ze een conflictueuze ouderlijke scheiding meemaken. Ook kunnen interventies of voorlichtingsmaterialen ontwikkeld worden die zowel ouders als adolescenten bewust maken van de gevolgen van een de relatie tussen ouderlijke conflicten en ouderlijke scheiding. Dit heeft als doel het beperken van de gevolgen van conflicten binnen scheidingsituaties voor adolescenten.

Ten slotte zijn aanbevelingen gedaan voor toekomstig onderzoek. Allereerst zou onderzocht kunnen worden hoe preventie, voorlichting en interventie vormgegeven kunnen worden. Daarnaast zou in een vervolgonderzoek ook een vragenlijst ingevuld kunnen worden door ouders en leerkrachten. Dit om de objectiviteit van de antwoorden en de betrouwbaarheid van de conclusies te vergroten, doordat de informatie uit verschillende invalshoeken wordt verkregen. Als laatste zou in een vervolgonderzoek de

spreiding van de groepen gelijk moeten zijn in opleidingsniveau, etniciteit, leeftijd, scheidingssituatie en regio. Dit om de generaliseerbaarheid van het onderzoek te vergroten.

Met dit onderzoek is aangetoond dat adolescenten uit conflictueuze scheidingssituaties meer probleemgedrag vertonen, dan adolescenten uit niet-conflictueuze scheidingssituaties. Het is van belang om meer inzicht te krijgen in het functioneren van adolescenten binnen de scheidingssituaties, om de gevolgen te beperken.

Literatuurlijst

- Afifi, T. D., & Schrod, P. (2003). 'Feeling caught' as a mediator of adolescents and young adults avoidance and satisfaction with their parents in divorced and non-divorced households. *Communication Monographs, 70*, 142-173.
doi:10.1080/0363775032000133791
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family, 62*, 1269-1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 110*, 26-46.
doi:10.1037/00332909.110.1.26
- Amato, P. R., & Rezac, S. J. (1994). Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behavior. *Journal of Family Issues, 15*, 191-207.
doi:10.1177/0192513X94015002003
- Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real-world settings: A meta-analytic review. *Review of General Psychology, 8*, 291-322.
doi:10.1037/10892680.8.4.291
- Baerveldt, C., Van Rossem, R., & Vermande, M. (2003). Pupils' delinquency and their social networks. A test of some network assumptions of the ability and inability models of delinquency. *The Netherlands' Journal of Social Sciences, 39*, 107-125. Retrieved from [http://www.chrisbaerveldt.nl/www.chrisbaerveldt.nl/publications_files/Baerveldt%20et%20al%202003%20delinquency%20networks%20\(in\)ability%20models.pdf](http://www.chrisbaerveldt.nl/www.chrisbaerveldt.nl/publications_files/Baerveldt%20et%20al%202003%20delinquency%20networks%20(in)ability%20models.pdf)
- Barrett, A. E., & Turner, J. (2006). Family structure and substance use problems in adolescence and early adulthood: Examining explanations for the relationship. *Addiction, 101*, 109-20. doi:10.1111/j.1360-0443.2005.01296.x
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Osterman, K. (1992). *The Direct and Indirect Aggression Scales*. Vasa, Finland: Abo Akademi University, Department of Social Sciences.
- Boendermaker, L., & Ince, D. (2008). Effectieve interventies tegen jeugddelinquentie. *Jeugd en Co, 4*, 26-38. doi:10.1007/BF03087480
- Bradford, K., Vaughn, L. B., & Barber, B. K. (2008). When there is conflict: Interparental conflict, parent-child conflict, and youth problem behavior. *Journal of Family Issues, 29*, 780-805. doi:10.1177/0192513X07308043
- Burt, S. A., & Barnes, A. R. (2008). Parental divorce and adolescent delinquency: Ruling out the impact of common genes. *Developmental Psychology, 44*, 1668-1677. doi:10.1037/a0013477
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology, 63*, 452-459. doi:10.1037/0022-3514.63.3.452

- Carlson, M. J., & Corcoran, M. E. (2001). Family structure and children's behavioral and cognitive outcomes. *Journal of Marriage and the Family*, *63*, 779–792.
doi:10.1111/j.1741-3737.2001.00779.x
- Carroll, A., Gordon, K., Haynes, M., & Houghton, S. (2013). Goal setting and self-efficacy among delinquent, at-risk and not at-risk adolescents. *Journal of Youth Adolescence*, *42*, 431–443. doi:10.1007/s10964-012-9799-y
- Centraal Bureau voor Statistiek. (2012a). *Huwelijksontbindingen; door echtscheiding en door overlijden*. CBS.
- Centraal Bureau voor Statistiek. (2012b). *Jaarrapport Integratie 2012*. CBS.
- Cherlin, A. J., Chase-Lansdale, P. L., & McRae, C. (1998). Effects of parental divorce on mental health throughout the life course. *American Sociological Review*, *63*, 239–249. doi:10.2307/2657325
- Craighead, W. E., Smucker, M. R., Craighead, L. W., & Ilardi, S. S. (1998). Factor analysis of the Children's Depression Inventory in a community sample. *American Psychological Association*, *10*, 156-165.
doi:10.1037/10403590.10.2.156
- Crawford, T. N., Cohen, P., Midlarsky, E., & Brook, J. S. (2001). Internalizing symptoms in adolescents: Gender differences in vulnerability to parental distress and discord. *Journal of Research on Adolescence*, *11*, 95-118.
doi:10.1111/15327795.00005
- Cummings, E. M., Davies, P. T., & Simpson, K. S. (1994). Marital conflict, gender, and children's appraisals and coping efficacy as mediators of child adjustment. *American Psychological Association*, *8*, 141-149. doi:10.1037/0893-3200.8.2.141
- Dadds, M. R., Atkinson, E., Turner, C., Blums, G. J., & Lendich, B. (1999). Family conflict and child adjustment: Evidence for a cognitive - contextual model of intergenerational transmission. *Journal of Family Psychology*, *13*, 194-208.
doi:10.1037/0893-3200.13.2.194
- Davies, P. T., Sturge-Apple, M. L., Cicchetti, D., & Cummings, E. M. (2007). The role of child adrenocortical functioning in pathways between interparental conflict and child maladjustment. *Developmental Psychology*, *43*, 918-930.
doi:10.1037/0012-1649.43.4.918
- David, C., Steele, R., Forehand, R., & Armistead, L. (1996). The role of family conflict and marital conflict in adolescent functioning. *Journal of Family Violence*, *11*, 81-91. doi:0885-7482/96/0300-0081509.50/0
- Doyle, A. B., & Markiewicz, D. (2005). Parenting, marital conflict and adjustment from early- to mid-adolescence: Mediated by adolescent attachment style? *Journal of Youth and Adolescence*, *34*, 97-110. doi:10.1007/s10964-005-3209-7
- Dunlop, R., Burns, A., & Bermingham, R. (2001). Parent-child relations and adolescent

- self-image following divorce: A 10 year study. *Journal of Youth and Adolescence*, *30*, 118-134. doi:10.1023/A:1010389923248
- Farber, S. S., Felner, R. D., & Primavera, J. (1985). Parental separation/divorce and adolescents: An examination of factors mediating adaption. *American Journal of Community Psychology*, *13*, 171-185. doi:0091-0562/85/0400-017\$04.50/0
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London, England: Sage Publications
- Forehand, R., Armistead, L., & David, C. (1997). Is adolescent adjustment following parental divorce a function of predivorce adjustment? *Journal of Abnormal Child Psychology*, *25*, 157-164. doi:0091-0627/97/0157\$12.50/0
- Forehand, R., Biggar, H., & Kotchick, B. A. (1998). Cumulative risk across family stressors: Short- and long-term effects for adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *26*, 119-128. doi:0091-0627/98/0400-0119\$15.00/0
- Forehand, R., Neighbors, B., Devine, D., & Armistead, L. (1994). Interparental conflict and parental divorce: The individual, relative, and interactive effects on adolescents across four years. *Family Relations*, *43*, 387-393. doi:10.2307585369
- Gagne, M. H., Drapeau, S., Melancon, C., Saint-Jacques, M. C., & Lepine, R. (2007). Links between parental psychological violence, other family disturbances, and children's adjustment. *Family Process*, *46*, 523-542. doi:10.1111/j.15455300.2007.00230.x
- Ge, X., Nutsuaki, M. N., & Conger, R. D. (2006). Trajectories of depressive symptoms and stressful life events among male and female adolescents in divorced and nondivorced families. *Development and Psychopathology*, *18*, 253-273. doi:10.1017/S0954579406060147
- Goodman, R., Meltzer, H., & Bailey, V. (2003). The strengths and difficulties questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *International Review of Psychiatry*, *15*, 173-177. doi:10.1080/0954026021000046137
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1992). Interventions for children of divorce: Toward greater integration of research and action. *Psychological Bulletin*, *111*, 434-454. doi:10.1037/0033-2909.111.3.434
- Grych, J. H., Fincham, F. D., Jouriles, E. N., & McDonald, R. (2000). Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive contextual framework. *Child Development*, *71*, 1648-1661. doi:10.1111/1467-8624.00255
- Grych, J. H., Raynor, S. R., & Fosco, G. M. (2004). Family processes that shape the impact of interparental conflict on adolescents. *Development and Psychopathology*, *16*, 649-665. doi:10.1017/S0954579404004717

- Grych, J. H., Seid, M., & Fincham, F. D. (1992). Assessing marital conflict from the child's perspective: The children's perception of interparental conflict scale. *Child Development, 63*, 558-572. doi:10.1111/j.1467-8624.1992.tb01646.x
- Hamama, L., & Ronen-Shenhav, A. (2012). Self-control, social support, and aggression among adolescents in divorced and two-parent families. *Children and Youth Services Review, 34*, 1042-1049. doi:10.1016/j.childyouth.2012.02.009
- Hankin, B. L., Abramson, L. Y., Moffitt, T. E., Silva, P. A., McGee, R., & Angell, K. E. (1998). Development of depression from preadolescence to young adulthood: emerging gender differences in a 10-year longitudinal study. *Journal of Abnormal Psychology, 107*, 128-140. doi:10.1037/0021-843X.107.1.128
- Hanson, T.L. (1999). Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? *Social Forces, 77*, 1283-1316. doi:10.2307/3005877
- Harland, P., Reijneveld, S. A., Brugman, S. P., Verloove-Vanhorick, S. P., & Verhulst, F. C. (2002). Family factors and life events as risk factors for behavioral and emotional problems in children. *European Child & Adolescent Psychiatry, 11*, 176-184. doi:10.1007/s00787-002-0277-z
- Harold, G. T., Fincham, F. D., Osborne, L. N., & Conger, R. D. (1997). Mom and dad are at it again: Adolescents perceptions of marital conflict and adolescents psychological distress. *Developmental Psychology, 33*, 333-350. doi:10.1037/0012-1649.33.2.333
- Hetherington, E. M. (1993). An overview of the Virginia longitudinal study of divorce and remarriage with a focus on early adolescence. *Journal of Family Psychology, 7*, 39-56. doi:10.1037/0893-3200.7.1.39
- Huurre, T., Junkkari, H., & Aro, H. (2006). Long-term effects of parental divorce. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience, 256*, 256-263. doi:10.1007/s00406-006-0641-y
- Jaspers, M., De Winter, A. F., Huisman, M., Verhulst, F. C., Ormel, J., Stewert, R. E., & Reijneveld, S. A. (2012). Trajectories of psychosocial problems in adolescents predicted by findings from early well-child assessments. *Journal of Adolescent Health, 51*, 475-483. doi:10.1016/j.jadohealth.2012.02.007
- Kawashima, A., Maeshiro, K., Sugawara, M., Sakai, A., & Ito, K. (2008). Adolescents' appraisals of their parents' marital conflicts and their own depressive symptoms. *Japanese Journal of Educational Psychology, 56*, 353-363. Retrieved from <https://www.jstage.jst.go.jp/browse/jjep>
- Kim, K. J., Conger, R. D., Elder, G. H., & Lorenz, F. O. (2003). Reciprocal influences between stressful life events and adolescent internalizing and externalizing problems. *Child Development, 74*, 127-143. doi:0009-3920/2003/7401-0009

- Kluger, A. N., Reilly, R. R., & Russell, C. J. (1991). Faking biodata tests: Are option-keyed instruments more resistant? *Journal of Applied Psychology, 76*, 889-896. doi:10.1037/0021-9010.76.6.889
- Krohn, M. D., Hall, G. P., & Lizotte, A. J. (2009). Family transitions and later delinquency and drug use. *Journal of Youth and Adolescence, 38*, 466-480. doi:10.1007/s10964-008-9366-8.
- Liu, X., Guo, C., Okawa, M., Zhai, J., Li, Y., Uchiyama, M., ... Kurita, H. (2000). Behavioral and emotional problems in Chinese children of divorced parents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 39*, 896-903. doi:10.1097/00004583-200007000-00019
- Long, N., Forehand, R., Fauber, R., & Brody, G. H. (1987). Self-perceived and independently observed competence of young adolescents as a function of parental marital conflict and recent divorce. *Journal of Abnormal Child Psychology, 15*, 15-27. doi:0091-0627/87/0300-0015\$05.00/0
- Luyten, P., Vanmechelen, W., & Hebbrecht, M. (2011). *Depressie: Actuele Psychoanalytische Benadering*. Apeldoorn, Nederland: Garant.
- Marcus, N. E., Lindahl, K. M., & Malik, N. M. (2001). Interparental conflict, children's social cognitions, and child aggression: A test of a mediational model. *Journal of Family Psychology, 15*, 315-333. doi:10.1037/0893-3200.15.2.315
- McArdle, P., Wiegersma, A., Gilvarry, E., Kolte, B., McCarthy, S., Fitzgerald, M., ... Pierolini, A. (2002). European adolescent substance use: The roles of family structure, function and gender. *Addiction, 97*, 329-36. doi:10.1046/j.1360-0443.2002.00066.x
- Morrison, D. R., & Coiro, M. J. (1999). Parental conflict and marital disruption: Do children benefit when high-conflict marriages are dissolved? *Journal of Marriage and Family, 61*, 626-637. Retrieved from <http://www.jstor.org.proxy.library.uu.nl/stable/pdfplus/353565.pdf>
- Österman, K., Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Kaukiainen, A., Landau, S. F., Fraczek, A., & Caprara, G. V. (1998). Cross-cultural evidence of female indirect aggression. *Aggressive Behavior, 24*, 1-8. doi:10.1002/(SICI)1098-2337(1998)24:1<1::AID-AB1>3.0.CO;2-R
- Papp, L. M. (2012). Longitudinal associations between parental and children's depressive symptoms in the context of interparental relationship functioning. *Journal of Child and Family Studies, 21*, 199-207. doi:10.1007/s10826-011-9463-2
- Pavlat, J. (2005). Children in divorce conflicts: American studies. *Ceskoslovenska Psychologie, 49*, 422-431. Retrieved from <http://cspsych.psu.cas.cz>
- Pelkonen, M., Marttunen, M., & Aro, M. D. (2003). Risk for depression: A 6-year follow-up of Finnish adolescents. *Journal of Affective Disorders, 77*, 41-51.

- doi:10.1016/S0165-0327(02)00098-8
- Robinson, M. D., & Clore, G. L. (2002). Belief and feeling: Evidence for an accessibility model of emotional self-report. *Psychological Bulletin*, *128*, 934-960.
doi:10.1037//0033-2909.128.6.934
- Ross, C. E., & Mirowsky, J. (1984). Socially-desirable response and acquiescence in a cross-cultural survey of mental health. *Journal of Health and Social Behavior*, *25*, 189-197. doi:10.2307/2136668
- Saylor, C. F., Finch, A. J., Spirito, A., & Bennett, B. (1984). The children's depression inventory: A systematic evaluation of psychometric properties. *American Psychological Association*, *52*, 955-967. doi:10.1037/0022-006X.52.6.955
- Shaw, D. S., Winslow, E. B., & Flanagan, C. (1999). A prospective study of the effects of marital status and family relations on young children's adjustment among African American and European American families. *Child Development*, *70*, 742-755.
doi:10.1111/1467-8624.00053
- Simons, R. L., Lin, K-H., Gordon, L. C., Conger, R. D., & Lorenz, F. O. (1999). Explaining the higher incidence of adjustment problems among children of divorce compared with those in two-parent families. *Journal of Marriage and Family*, *61*, 1020-1033.
doi:10.2307/354021
- Spence, S. H., Najman, J. M., Bor, W., O'Callaghan, M. J., & Williams, G. M. (2002). Maternal anxiety and depression, poverty and marital relationship factors during early childhood as predictors of anxiety and depressive symptoms in adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *43*, 457-469.
doi:10.1111/1469-7610.00037
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen*. Houten, Nederland: Bohn Stafleu van Loghum
- Størksen, I., Røysamb, E., Moum, T., & Tambs, K. (2005). Adolescents with a childhood experience of parental divorce: A longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal of Adolescence*, *28*, 725-739.
doi:10.1016/j.adolescence.2005.01.001
- Unger, D. G., Brown, M. B., Tressell, P. A., & McLeod, L. E. (2000). Interparental conflict and adolescent depressed mood: The roll of family functioning. *Child Psychiatry and Human Development*, *31*, 23-41. doi:10.1023/A:1001922004459
- Vousoura, E., Verdeli, H., Warner, V., Wickramaratne, P., & Baily, C. D. R. (2012). Parental divorce, familial risk for depression, and psychopathology in offspring: A three-generation study. *Journal of Child and Family Studies*, *21*, 718-725.
doi:10.1007/s10826-011-9523-7

- Van der Laan, A. M. & Blom, M. (2006). Jeugddelinquentie: Risico's en bescherming. Retrieved from <http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/1137a-zelfgerapporteerde-jeugdcriminaliteit-2004.aspx>
- Van der Laan, A., Blom, M., & Verburg, I. (2011). Zelfgerapporteerde daders. In *Jeugdcriminaliteit in de periode 1996-2010* (hoofdstuk 2). Retrieved from <http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/1767c-monitor-jeugdcriminaliteit-2010.aspx>
- Wicks-Nelson, R., Israel, A. (2009). *Abnormal Child and Adolescent Psychology* (7th ed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.